

Федик Тамара,

Київський університет імені Бориса Грінченка (Київ, Україна)

ORCID ID 0000-0002-3673-7077

e-mail: tamarafedyk@gmail.com

ХУДОЖНІ МОДЕЛІ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У П'ЄСИ О. МИКОЛАЙЧУКА ТА НЕДИ НЕЖДАНОЇ «ОНОРЕ, А ДЕ БАЛЬЗАК?»

У статті проаналізовано поетику художніх моделей адиктивної поведінки дійових осіб п'єси О. Миколайчука та Неди Нежданої «Оноре, а де Бальзак?». Актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості міждисциплінарних розвідок, що сприяє значному розширенню спектра аспектів дослідження літератури. Особливе місце посідають праці, присвячені аналізу художніх творів крізь призму психології. Задля досягнення мети було використано такі методи, як: моделювання, психологічного аналізу і поетологічний. Під час дослідження з'ясовано зміст понять «залежність» і «адиктивна поведінка», виокремлено потенційні ознаки залежності, які можуть бути реалізовані у п'єсі, зважаючи на специфіку характеротворення дійових осіб у драматургічному творі, і як наслідок визначено моделі адиктивної поведінки. Носіями адиктивної поведінки у п'єсі О. Миколайчука та Неди Нежданої «Оноре, а де Бальзак?» є Кноте, Оноре де Бальзак і Евеліна Ганська, які утворюють систему образів-адиктів. Міжособистісна залежність дійових осіб вирізняється трьома яскравими ознаками: компульсивною поведінкою, реакцією особистості на згадку про її залежність або об'єкт залежності, маніпуляціями з іншими людьми для досягнення власних цілей, пов'язаних з об'єктом залежності. Драматурги використовують низку засобів для творення образів дійових осіб — представників адиктивної поведінки, зокрема: лексичні (наявність специфічних лексем та їх повтори), морфологічні (істотна кількість прикметників і дієслів з негативною конотацією) і синтаксичні (незавершені та окличні речення, риторичні запитання, ремарки-словосполучення, спрямовані на опис дій і розкриття внутрішнього стану дійових осіб). Зважаючи на результати, бачимо перспективу у подальшому аналізі поетики художніх моделей адиктивної поведінки на матеріалі інших п'єс сучасної української драматургії, таким чином розширюючи об'єкт дослідження.

Ключові слова: сучасна українська драматургія, залежність, адиктивна поведінка, поетика адикції.

Систематична увага до нових здобутків у царині літературознавства дає підстави твердити, що з кожним роком стрімко зростає кількість міждисциплінарних розвідок у гуманітаристиці. На думку Івана Лисого, «в атмосфері постмодерну міждисциплінарний підхід набуває особливого статусу: він не складає окремого випадку інтеграції наукового знання, а радше є її постмодерним продовженням» (Лисий, 2010, с. 19). Насамперед міждисциплінарні студії — «це спосіб контекстуалізації текстів» (Будний, 2008, с. 5) в інші галузі, серед яких — культурологія, мистецтвознавство, психологія, філософія тощо. Наслідком міждисциплінарних праць є помітне розширення спектра аспектів дослідження художніх творів, оскільки «твориться той ширший — естетичний — контекст, завдяки якому проблема набуває нових вимірів, оприявнює інші, доти не зауважені свої грані» (Лисий, 2010, с. 30). Доволі пошире-

ними в літературознавстві є міждисциплінарні розвідки, спрямовані на дослідження художніх текстів крізь призму психології, зокрема, такі: «Психологізм романів Івана Франка середини 80-х — 90-х рр.» Лариси Каневської, «Риси психологізму в постмодерній драмі» Оксани Когут, «Психопоетика українського модерну: Проблема реконструкції особистості письменника» Сергія Михиди, «Прийоми психологізму в новелі “Асфальтовий хлопець” Івана Яцканина» Оксани Талабірчук, «Психологізм української драматургії XXI століття» Наталії Веселовської та ін. Увага дослідників зосереджена переважно на пошуках маркерів психологізму у творчості одного письменника або у художніх творах певного літературного періоду, обмеженого часовими рамками. Для реалізації таких досліджень літературознавці переважно послуговуються системним підходом до аналізу художнього тексту із застосуванням психоаналітичної тео-

рії. Водночас залежність і адиктивна поведінка в таких розвідках згадуються побіжно. Наприклад, Н. Веселовська, аналізуючи українську драматургію ХХІ ст. з точки зору психології, зокрема п'єсу Неди Нежданої «Самогубство самоти», зазначає, що введення представника адиктивної поведінки в систему образів сприяє посиленню психологізму драматургічного твору: «Героїня п'єси не пододала емоційної залежності від попереднього зв'язку (на відміну від Нього!), а переживши момент високого душевного напруження через спробу суїциду і, відповідно, маючи потребу в катарсисі — звільненні від негативних почуттів і думок, потрапляє у другий любовний трикутник» (Веселовська, 2016, с. 49). Саме наявність емоційної залежності у дійової особи пояснює подальший розвиток подій у п'єсі — вона вкотре стає жертвою зради. Також варто зауважити, що родова своєрідність драми — дія і переважання мовлення дійових осіб над авторськими думками — це той потенційний матеріал, у якому може бути виявлена адиктивна поведінка дійових осіб. Отже, зважаючи на окреслені чинники: збільшення міждисциплінарних розвідок, особливу увагу літературознавців до маркерів психологізму у художніх творах, родову специфіку драми як платформи для реалізації художніх моделей адиктивної поведінки, — дослідження актуальне й на часі.

Мета дослідження — здійснити аналіз поетики художніх моделей адиктивної поведінки дійових осіб п'єси Олега Миколайчука та Неди Нежданої «Оноре, а де Бальзак?» задля нової інтерпретації біографічної драми.

Для досягнення поставленої мети були виконані такі **завдання**: з'ясовано зміст понять «залежність» та «адиктивна поведінка»; визначено специфіку характеротворення дійових осіб у драматургічних творах; виокремлено потенційні ознаки залежності, які можуть бути реалізовані у драматургічному творі, і як наслідок визначено моделі адиктивної поведінки; проаналізовано поетику художніх моделей адиктивної поведінки дійових осіб драматургічного твору.

Для реалізації окреслених завдань були використані такі **методи**: 1) моделювання, що дозволив сформувати моделі адиктивної поведінки; 2) психологічного аналізу, за допомогою якого виявлено представників адиктивної поведінки; 3) поетологічний для встановлення особливостей поетики художніх моделей адиктивної поведінки дійових осіб драматургічного твору.

Методика дослідження включає в себе низку етапів. Насамперед з'ясовано значення клю-

зових дефініцій дослідження, серед яких «залежність» та «адиктивна поведінка». На основі праць з психології, присвячених темі залежності, виокремлено ознаки адиктивної поведінки. Визначено специфіку творення дійових осіб задля розуміння конструювання моделей адиктивної поведінки у драматургічних творах. Наступний етап — окреслення ознак носія залежності, що можуть бути реалізовані засобами драматургії, як-от: компульсивна поведінка, реакція особистості на згадку про її залежність або об'єкт залежності, маніпуляції з іншими людьми для досягнення власних цілей, пов'язаних з об'єктом залежності. Спираючись на теоретичне підґрунтя, проаналізовано поетику художніх моделей адиктивної поведінки дійових осіб п'єси О. Миколайчука і Неди Нежданої «Оноре, а де Бальзак?» З'ясовано, що носії залежності в п'єсі представлені за допомогою лексичних, морфологічних і синтаксичних засобів.

Драматургічний твір О. Миколайчука та Неди Нежданої «Оноре, а де Бальзак?» неодноразово ставав об'єктом наукових спостережень літературознавців. У праці Олени Цокол п'єса аналізується в контексті дослідження жанрових експериментів, які відзначаються комбінуванням кількох текстових стратегій. Дослідниця зазначає, що «у театральному й драматургічному просторі спостерігається розширення меж документально-біографічної драми, зокрема на тематичному рівні» (Цокол, 2017, с. 93). Драмознавиця переконана, що це явище спровоковане активізацією романтичної тенденції до синкретизму родів і жанрів під дією психологізму і ліризму (Цокол, 2017, с. 93). Н. Веселовська стверджує, що драматургія Неди Нежданої та О. Миколайчука-Низовця відзначається глибиною психоаналітичного освоєння дійсності завдяки багаторівневій психологізації драми (2016, с. 156). Літературознавиця, аналізуючи творчі доробки драматургів, підкреслює, що «особливість реалізації художнього психологізму полягає у відображенні причин виникнення емоційного дисбалансу, форм його вияву та прийомів і способів відтворення внутрішніх процесів і станів дійових осіб» (Веселовська, 2016, с. 156). Зважаючи на наявність явища психологізму у драматургії Неди Нежданої та О. Миколайчука-Низовця, вважаємо, що п'єси авторів потенційно можуть містити дійових осіб — носіїв адиктивної поведінки, які утворюватимуть систему художніх моделей адикції.

Для реалізації дослідження варто з'ясувати зміст базової термінології. Залежність упродовж багатьох років є предметом наукових зацікавлень, як наслідок маємо різні варіанти

трактування змісту цього поняття. Варіативність дефініцій спричинена розширенням спектра чинників, які можуть викликати залежність (Nakken, 1996, p. 11). Наприклад, раніше науковець Говард Маркель, спираючись на дослідження Зигмунда Фрейда та Вільяма Холстеда, зазначав, що адикція — це систематичне зловживання шкідливими звичками, такими як алкоголь та наркотики (Markel, 2011, p. 30). Проте у сучасних умовах суспільних і соціальних трансформацій спостерігається значне збільшення різноманітності проявів залежної поведінки (Капталан, 2020, с. 102). Враховуючи цей аспект, Анна Лембке пропонує власне визначення адикції. Під «залежністю» психологиня розуміє «тривале й компульсивне споживання речовини чи нав'язливу поведінку попри згубні наслідки для себе й інших людей» (Лембке, 2021, с. 20).

Наявність залежності у поведінці особистості зумовлює появу нового поняття — «адиктивна поведінка», під яким Тетяна Андреева пропонує розуміти «поведінку людини, для якої притаманне прагнення до відходу від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану завдяки прийому різноманітних хімічних речовин чи постійній фіксації уваги на певних видах діяльності з метою розвитку та підтримання інтенсивних емоцій» (Андреева, 2011, с. 70). Переважно дослідники пропонують розрізняти особливості кожного виду адикції, проте Раймонд Крич виокремив низку ознак, якими можна охарактеризувати будь-яку залежність: компульсивна поведінка; нездатність отримувати задоволення від речей/діяльностей, відмінних від об'єкта залежності; негативні емоції, викликані діями оточуючих, спрямованими на припинення підживлення нездорового задоволення; почуття тривоги внаслідок спроб позбутися залежності; маніпуляції з довколишніми задля досягнення своїх цілей, які стосуються об'єкта залежності; непередбачувані реакції на розмови про залежність або об'єкт залежності (Krych, 1989, с. 746).

Родові ознаки драми зумовлюють особливу увагу до дій та вчинків дійових осіб, їхньої поведінки у суспільстві, втілення прихованих мотивів. Для розуміння, як саме реалізуються моделі адиктивної поведінки у драматургічних творах, варто визначити специфіку творення дійових осіб. Однією з ключових ознак драми як роду літератури є дія (зовнішня/внутрішня) — основний рушій сюжету. Під «зовнішньою дією» розуміємо «вчинки персонажа, події у його житті, зміни його долі, становища, стосунки з іншими персонажами» (Шахов, 2009, с. 57). На протипагу їй у драматургічному творі існує

внутрішня дія, яка відображає «духовне життя героя, його роздуми, зміни умонастрою, зіткнення ідей, позицій <...> розкриває приховані, глибинні суперечності» (Шахов, 2009, с. 57). Часто зовнішня та внутрішня дії поєднуються у драматургічному творі, активізуючи сприйняття реципієнтом перипетій історії. Ще одним специфічним інструментом творення образу дійової особи є введення різних типів мовлення, як-от: «монолог, діалог, полілог — основні форми розкриття конфлікту, характерів персонажів у драмі» (Шахов, 2009, с. 57), — що сприяє встановленню контакту між дійовими особами та реципієнтом. Таким чином, унікальність зображення дійових осіб у драматургічному творі, зокрема моделей їхньої адиктивної поведінки, криється у формуванні образів дійових осіб шляхом зображення їхніх дій та вчинків, частково у самохарактеристиках і характеристиках іншими дійовими особами.

Аналіз змісту ключових понять дослідження та специфіки творення дійових осіб п'єси дає підстави виокремити яскраві ознаки адиктивної поведінки, які можуть бути реалізовані засобами драматургії. Найхарактернішою ознакою вважаємо компульсивну (нав'язливу систематичну) поведінку. У драматургічному творі вона має вираження в діях і вчинках персонажів. Ще однією ознакою є реакція особистості на згадку про її залежність або об'єкт залежності. Це проявляється в адикта різних, переважно негативних, емоцій, які проявляються в мовленні дійових осіб, але можуть спровокувати і неочікувані дії персонажів. Третя ознака — маніпуляції з іншими людьми для досягнення власних цілей, пов'язаних з об'єктом залежності. Зазвичай адикти намагаються здійснити словесний тиск на інших персонажів п'єси аби вплинути на світогляд або переконання оточуючих. Наслідком може стати залучення їх до втілення своїх ідей, також існує ймовірність появи залежності у інших дійових осіб. Отже, спираючись на виокремлені ознаки, пропонуємо розглянути адиктивні моделі поведінки дійових осіб на прикладі п'єси О. Миколайчука та Неди Нежданой «Оноре, а де Бальзак?».

У цій біографічній п'єсі наявні чотири дійові особи: «Евеліна Ганська (Ева) — польська графиня, коханка Оноре де Бальзака; Оноре де Бальзак (Бальзак) — французький письменник; Кноте — лікар Ганської; Анна Мнішек (Анна) — дочка Ганської» (Миколайчук, Неждана, 2003, с. 119). Прототипи дійових осіб — відомі постаті, уявлення про яких лягли в основу художнього моделювання характерів персонажів. На перший погляд, драматурги зосереджують увагу на зображенні одного з безлічі корот-

ких романів французького письменника, жертвою якого цього разу стала польська графиня, а Кноте та Анна — свідками розвитку їхніх стосунків. Насправді біографічна складова є лише полотном п'єси, на якому драматурги творять систему образів — носіїв міжособистісної залежності.

Найбільш яскраво вираженим носієм адиктивної поведінки є Кноте. Спостерігаємо впродовж твору його компульсії: бажання лікаря постійно бути поруч з об'єктом своєї залежності спричиняє перебування Кноте в маєтку Ганських без огляду на стан самопочуття мешканців будинку.

Евеліна переконана, що у них з лікарем дружні стосунки, проте неочікувана звістка про приїзд Бальзака викликає обурення у Кноте, і як наслідок він зізнається їй у коханні: «А я знаю людей, принаймні одну людину, для якої ви назавжди залишитесь однією-єдиною... <...> (підводиться і ходить по кімнаті). Невже ви не помічаєте? (Присідає біля її колін). А коли помічаєте, як можете бути такою жорстокою? (Стає на коліна). Я кохаю вас, Евеліно...» (там само, с. 123). Спроба викликати почуття провини та співчуття в Евеліні — основні мотиви, які керують лікарем у цей момент. Серйозність намірів Кноте досягається низкою синтаксичних засобів: незавершеними реченнями (лікар обриває думку, оскільки вважає недоречним проговорювати очевидні речі, які кохана не помічала довгий час); нагромадженням запитальних речень, які мають характер звинувачення. Ремарки, які коментують дії Кноте під час звернення до Евеліни, підсилюють зображення компульсивної поведінки дійової особи: «ходить по кімнаті» — маркер нервування; «стає на коліна» — маркер відданості та щирості почуттів, прагнення фізично наблизитися до коханої. Усвідомлення, що зв'язок з об'єктом залежності може бути втрачений, пригнічує Кноте, тим самим пробуджуючи в нього відповідний поведінковий патерн залежної особистості — існування можливе лише за умови підтримки емоційного контакту з об'єктом адикції, тобто перебуваючи поруч з Евеліною. Графиня відчуває зміну настроїв лікаря, тому намагається запобігти виникненню конфліктів між ним і Бальзаком, застосовуючи категоричні аргументи — розірвання будь-яких зв'язків: «І попереджую вас, якщо по приїзді пана де Бальзака ви переступите межу... у своїх емоціях, попри всю симпатію і дружбу, наголошую, дружбу, нам доведеться навіки прощатися, запам'ятайте це» (там само, с. 124). Слова коханої розбивають серце Кноте, але він не збирається здаватися, тому промовляє: «(холодно і сумно).

Запам'ятаю...» (там само, с. 124). Використання розділового знаку «...» поруч з дієсловом згоди підкреслює непримиренність лікаря із ситуацією і його готовність боротися за місце поруч з об'єктом адикції, а відповідні настроєві ремарки підкреслюють різку зміну настрою Кноте та оприявнюють приховану непохитність у своїй позиції.

Ймовірність втрати об'єкта залежності є тригером для адиктивів, тому Кноте готовий на все, у нього з'являється нова мета — скасування весілля та руйнування стосунків графині з письменником. Задля досягнення цілі Кноте обирає метод маніпуляції. Насамперед він намагається вплинути на переконання Евеліни Ганської: «Ви розумна жінка. Я зовсім не знаю пана де Бальзака. Але шлюб із письменником — ви розумієте... Митці — страшенні егоїсти, не здатні кохати по-справжньому. Їх треба оберігати і опікати, витягувати з неприємностей... Бальзак — геній фантазії, і в його уяві стільки прекрасних жінок, що боюся, простим смертним вже немає місця. Адже весь ваш роман — це листування, короткі зустрічі, випадкові побачення. Близькість може розчарувати. І ви станете однією з багатьох... Ви в душі — актриса і маєте право на власний театр» (там само, с. 123). Маніпулятивний характер промови лікаря досягається наявністю неповних та незакінчених речень, що підкреслюють розгубленість та неготовність Кноте втрачати Евеліну, та прийомом контрасту при описі воєра — «викрадача» об'єкта залежності («Бальзак — геній фантазії» — «Митці — страшенні егоїсти»). Морфологічні засоби посилюють вплив лікаря на графиню, а саме негативно забарвлені прикметники з іменниками введені у відповідний контекст (очевидне знецінення стосунків Ганської і Бальзака) та нагромадження дієслів з негативною конотацією (витягувати з неприємностей, опікати, розчарувати). Кноте не відчуває жодних етичних та моральних меж, оскільки він, користуючись професійним становищем, навіть вдається до вигадкування смертельних діагнозів для Оноре задля відмови Еви від ідеї з одруженням: «З його діагнозом трапляються суїцидальні настрої. <...> Суїцидальні — спрямовані на самогубство... В цьому стані для нього небезпечні будь-які хвилювання» (там само, с. 144). Повтори лексем на позначення смерті використовує лікар, аби ввести графиню у стан розгубленості та мати владу над нею. Провокації Кноте не діють на Ганську, тому він ухвалює рішення вплинути на вибір Евеліни через доньку.

Перший крок — переконати Анну в доброчинності своїх намірів: «Послухайте, Анно,

відкиньмо всі умовності і будьмо відвертими. Здається, наші інтереси збігаються» (там само, с. 130), — та, маніпулюючи почуттями до матері, змусити повірити, що цей шлюб матиме негативний вплив на її життя: «Гадаю, у ваших інтересах не допустити цього необачного кроку. Поки ваша матінка сумнівається, а вона у сумнівах — будьте певні... <...> Це жертва заради неї самої, її порятунку» (там само, с. 131). Часте використання лексеми «мати» сприяє швидкому переконанню Анни «перейти на бік зла», оскільки мама не лише найближча людина для Анни, а й власниця сімейних статків, тому донька готова на все, аби «врятувати» графиню. Другий крок — створення провокативних ситуацій, які змусять Евеліну змінити своє рішення. Кноте втілює це «руками» Анни. Спочатку спроба розіграти сцену зради: «Анна підходить упритул, обнімає і наближає губи, Бальзак завмирає, не знаючи, що робити. Він стоїть спиною до дверей, і їхня постава виглядає двозначно» (там само, с. 138); згодом інсценізація самогубства через Бальзака, граючи на почуттях матері: «Пробачте, мамо, я не хотіла робити вам боляче. Але й він не винуватий... І я не маю іншого виходу... Навіщо ви мене врятували — так було б краще для всіх...» (там само, с. 148). Незавершені речення вказують на штучність ситуацій, це лише непродумана гра аматорів, яка не вплинула на вибір матері. Зрештою план Кноте зазнає невдачі, Евеліна бере шлюб з Оноре де Бальзаком і полишає рідний маєток.

Ще одним носієм поведінки залежності постає Оноре де Бальзак. Письменник є представником фінансового типу адикції, яка, своєю чергою, породжує міжособистісну залежність. Оноре має безліч боргів, які істотно зросли впродовж останніх років. Кошти витрачалися переважно на задоволення власних забаганок. Евеліна — заможна графиня, яка нещодавно отримала значні статки у спадок від чоловіка, тому вона стає об'єктом залежності письменника, проте мотивація відмінна від Кноте — для Оноре важлива її фінансова забезпеченість. Підтвердженням цього є розмова: «ЕВА: Скажи, а ти візьмеш мене таку, графиню без графства? БАЛЬЗАК (опускає очі): Мені потрібна тільки ти, вовчихо... Але я не хочу щоб ти йшла на такі жертви заради мене...» (там само, с. 129). Ремарка «опускає очі» підкреслює неправдивість відповіді Оноре. Бальзак нещирий з коханою, про що також свідчать незакінчені речення — спроби підібрати правильні слова, аби графиня не викрила приховану сутність письменника. Ніжне ставлення до коханої чергується з неконтрольованими проявами компульсивної поведінки, яка реалізується двома

шляхами: через регулярні згадки про важливість і цінність статків Ганської: «Я не маю часу чекати — я живу у борг, я дихаю у борг... Я чекав на тебе все життя. Ти — фата моргана, а не жінка...» (там само, с. 129); спрямування усіх зусиль на одержання шлюбу з графинєю: «Чому? Чому “зачекай”? Я не можу більше чекати! Я прожив стільки життів, перестраждав, переборював...» (там само, с. 129). Несвідоме вживання питальних та окличних неповних речень увиразнює демонстрацію його істинних бажань — для письменника важливо якнайшвидше взяти шлюб з Ганською.

Бажання Оноре забезпечити собі фінансову стабільність за рахунок Евеліни помічає Анна: «Він завжди прагнув багатства, але його борги лише зростали... (Зітхає). Але татан! Така легковажність у її віці!» (там само, с. 131). Нагородження окличних речень акцентує обурення доньки, яка переймається, що письменнику потрібні лише гроші, і намагається вберегти матір від необдуманих рішень. Анна здійснює спробу пояснити Евеліні, чим вмотивоване таке бажання Оноре швидко отримати дозвіл від імператора та одружитися з графинєю: «АННА (ображено): <...> і у нього просто немає іншого виходу — всі ці борги... ЕВА: Що ти говориш? Ти загралася, Анно. Ти хочеш сказати, що він хоче одружитися зі мною через свої борги?» (там само, с. 148). Риторичні запитання, окличні речення і ремарки на позначення стану дійових осіб вказують на підвищену емоційність розмови матері та доньки. Почуті перестороги не впливають на рішення Евеліни, адже вона переконана, що це лише спроби завадити їхньому з Оноре щастю.

Кноте, зважаючи на свою зацікавленість Ганською, є особливо уважним до Бальзака. Лікар не лише з'ясовує істинні наміри письменника одружитися з Евою, він вирішує впевнитися у своїх здогадках: «Залежність... Напевно, якби ви одружилися із заможною жінкою, то отримали б цю незалежність... Скажіть відверто, адже фактор багатства вирізняє Евеліну Ганську поміж усіх жінок?» (там само, с. 141). Провокативні запитання і твердження лікаря — каталізатори, що викликають відповідну реакцію адикта: Оноре не дає відповіді на запитання і намагається змінити вектор розмови, проте Кноте стоїть на своєму. Зрештою адикт не витримує тиску співрозмовника стосовно об'єкта своєї залежності, що супроводжується різкою зміною настрою, та просить лікаря залишити його на одинці: «Дякую вам і прошу залишити мене на самоті» (там само, с. 142).

Маніпуляція почуттями — прийом, який застосовує адикт Оноре до об'єкта адикції — Еви.

З моменту приїзду письменник різними шляхами намагається уникнути розмови про свої борги, адже це може призвести до втрати найціннішого — об'єкта залежності. Бальзак, аби відвернути увагу графині від нав'язливих розмов доньки і лікаря, розповідає про своє нещасливе життя без коханої: «Я був таким самотнім у Парижі, безмежно самотнім... Я боявся лише одного — померти без тебе...» (там само, с. 128). Бальзак неодноразово повторює лексему «самотній» і проговорює власні страхи, щоб переконати Евеліну у щирості та правдивості своїх почуттів і викликати співчуття до себе. Одного дня Евеліна все ж таки починає серйозну розмову словами: «Я хочу знати, на що я йду, і йти з відкритими очима. Скільки у тебе боргів?» (там само, с. 146). Розгублений адикт уникає точних відповідей на запитання: «Якщо чесно, то я вже й сам не знаю» (там само, с. 146); намагається змінити тему розмови, мовляв, усі кошти були витрачені на облаштування комфорту для коханої: «О, ти не була там, Ево! Правда, ззовні він трохи задовгий і непоказний, але всередині — просто чудо! Я так умеблював його, це справжній палац! (Захоплено). Я не казав тобі, бо хотів зробити сюрприз. Це наше гніздечко, і воно чекає на тебе. Ти побачиш, Ево, я все зробив там для тебе. Знаєш, там є навіть капличка, справді, як у королеви...» (там само, с. 147); шукає аргументи, які можуть врятувати його від повноцінного краху, обіцяючи змінитися: «Не хвилюйся, тепер я працюватиму з подвійною силою і писатиму роман за романом, книгу за книгою, але примушу суспільство платити мені стільки, скільки я заслуговую!» (там само, с. 146). Таким чином, адикт отримує владу над об'єктом залежності: «Норе, Норе, на яку руїну ти перетворився? Зберися. Сьогодні твоє свято, свято, якого ти чекав вісімнадцять років... Ще одна перемога, можливо, найбільша перемога, Наполеон ти бісовий! Де твій бойовий дух? Нічого, тепер ми повоюємо, правда, пане де Бальзаку? Скільки ще вершин здолати...» (там само, с. 151). Оноре охоплює страх втрати об'єкта залежності — гаранта матеріальної стабільності, тому він втрачає контроль над собою. Риторичні запитання і окличні відповіді — розмова сам на сам із собою, намагання радіти досягненню такої очікуваної мети, проте адикт не відчуває емоції радості. Тривога залишитися без об'єкта адикції сильніша, тому закінчується монолог незавершеним реченням, що наштовхує на роздуми реципієнтів.

На дослідницьку увагу заслуговує і Евеліна Ганська. На відміну від інших дійових осіб адиктивна поведінка жінки є найменш вираженою. Час від часу відстежуємо лише фра-

гментарну компульсивну поведінку. Графиня соромиться свого віку, однак вона бажає, аби поруч був значно молодший від неї чоловік. Це спричинено відмовою від усвідомлення швидкоплинності життя та прийняття себе справжньої: «Ні, я прошу, най буде так... (Сумно). Бачиш, я стала боятися яскравого світла — щоб ти не розгледів, скільки мені років, Норе. Півтемрява добріша до жінок...» (там само, с. 127). Евеліна стурбована своїм зовнішнім виглядом, оскільки її переповнює страх втрати Оноре через її недосконалість. Це проявляється у постійних проханнях графині перебувати у напівтемряві і увиразнюється ремаркою, яка вказує на внутрішній стан дійової особи. Постійні переживання щодо віку мучать графиню впродовж усього твору, проте напередодні одруження Ева вирішує відкритися майбутньому чоловікові: «Я видавала себе на шість років молодшою, ніж є насправді... Я вже стара для тебе» (там само, с. 147). Незважаючи на страх залишитися самотньою, Евеліна вирішує розповісти Бальзаку про свій реальний вік. Незавершені речення виконують роль підсилення співчуття до Ганської не лише реципієнтів, але й Оноре. На мою думку, драматурги навмисно змінюють вік Евеліни Ганської (у реальному житті вона була молодша за Бальзака на два роки), аби увиразнити першопричину її адиктивної особистості. Одразу після смерті Бальзака графиня знаходить нового об'єкта залежності: «Чи то художник, чи то письменник. Знаєте, у цьому богемному Парижі так важко з цим розібратись. Знаю лише, що він молодший від неї» (там само, с. 154), — оскільки для адиктивної особистості необхідний постійний емоційний контакт з об'єктом адикції.

Отже, аналіз маркерів залежності у п'єсі О. Миколайчука і Неди Нежданой «Оноре, а де Бальзак?» презентує інший погляд на інтерпретацію біографічної драми. Сюжет п'єси рухають адиктивні особистості міжособистісної залежності — лікар Кноте, французький письменник Оноре де Бальзак і польська графиня Евеліна Ганська. Найяскравішим носієм адиктивної поведінки серед них є Кноте: компульсивна поведінка дійової особи (постійне перебування поруч з об'єктом залежності — Евеліною), непередбачувана реакція на згадку про об'єкт залежності (раптове зізнання в коханні) та маніпуляції з іншими дійовими особами заради збереження безперервного контакту з об'єктом адикції (змова з Анною задля запобігання одруженню Бальзака та Еви). Ще одним адиктом у п'єсі є Оноре де Бальзак, об'єктом залежності якого також є графиня, проте мотивація інша — для письменника важлива її фінансова

забезпеченість. Залежність реалізується через нав'язливу поведінку (постійні намагання пришвидшити одруження), різкі зміни настрою внаслідок розмов про об'єкт залежності та спроби маніпулювання, встановлення влади над об'єктом адикції (переконавання Евеліни у доцільності використання її коштів). Евеліна Ганська — найменш виражена носійка адиктивності, оскільки впродовж твору у неї простежується лише фрагментарна компульсивна поведінка — приховування справжнього віку задля створення сім'ї з молодшими від себе чоловіками. Яскраві художні моделі адикції творяться за допомогою лексичних (введення осо-

бливих слів у відповідний контекст, їх повтори), морфологічних (нагромадження різних частин мови з негативною конотацією) та синтаксичних засобів (незавершені та окличні речення, риторичні запитання, ремарки-словосполучення, спрямовані на опис дій і розкриття внутрішнього стану дійових осіб). Зважаючи на результати, перспективним у подальшому є аналіз поетики художніх моделей адиктивної поведінки на матеріалі інших п'єс сучасної української драматургії. Розширення об'єкта дослідження дасть змогу відстежити та проаналізувати різні типи художніх моделей адиктивної поведінки, здійснити їх компаративний аналіз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева Т. Вільний час підлітків та ризик вживання алкоголю. *Соціальна психологія*. 2011. № 2. С. 70–79.
2. Будний В. Між дисциплінами: розширення контекстів літературознавчої галузі чи зміна статусу? *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2008. Вип. 44. Ч. 1. С. 22–31.
3. Веселовська Н. Психологізм української драматургії XXI століття: дис. ... канд. філол. наук. К., 2016. 186 с.
4. Капталан Н. Залежна поведінка особистості як проблема сучасної психології. *Психологія та соціальні науки*. 2020. Вип. 1. С. 102–112.
5. Лембке А. Дофамінове покоління. К.: Лабораторія, 2021. 208 с.
6. Лисий І. Гуманітарна міждисциплінарність: засади і практика. *Людина в часі (філософські аспекти української літератури XX–XXI ст.)*. К.: Університетське вид-во «Пульсари», 2010. С. 10–31.
7. Миколайчук О., Неждана Неда. Оноре, а де Бальзак? *У пошуку театру. Антологія молодій драматургії*. К.: Смолоскип, 2003. С. 119–155.
8. Цокол О. Текстові стратегії української драматургії 1980–2010-х років: дис. ... канд. філол. наук. К., 2017. 204 с.
9. Шахов П. Поетика драми. *Філологічні науки*. 2009. Вип. 2. С. 57–65.
10. Krych R. Abnormal Consumer Behavior: a Model of Addictive Behaviors. *NA — Advances in Consumer Research*. 1989. Vol. 16. Pp. 745–748.
11. Markel H. An Anatomy of Addiction: Sigmund Freud, William Halsted, and the Miracle Drug Cocaine. New York: Pantheon, 2011. 575 p.
12. Nakken C. The Addictive Personality: Understanding the Addictive Process and Compulsive Behavior. Center city, Minnesota: Hazelden Publishing, 1996. 132 p.

REFERENCES

1. Andreieva, T. (2011). Vilnyi chas pidlitkiv ta ryzyk vzhivannia alkoholiu. *Sotsialna psykholohiia*, 2, 70–79 [in Ukrainian].
2. Budnyi, V. (2008). Mizh dystsyplinamy: rozshyrennia kontekstiv literaturoznavchoi haluzi chy zmina statusu? *Visnyk Lvivskoho universytetu, Seriiia filolohichna*, 44, 1, 22–31 [in Ukrainian].
3. Veselovska, N. (2016). Psykholohizm ukrainskoi dramaturhii XXI stolittia: dys. ... kand. filol. nauk, Kyiv [in Ukrainian].
4. Kaptalan, N. (2020). Zalezha povedinka osobystosti yak problema suchasnoi psykholohii. *Psykhologhiia ta sotsialni nauky*, 1, 102–112 [in Ukrainian].
5. Lembke, A. (2021). Dofaminove pokolinnia. Kyiv: Laboratoriia, 2021 [in Ukrainian].
6. Lysyi, I. (2010). Humanitarna mizhdystsyplinarnist: zasady i praktyka. *Liudyna v chasi (filosofski aspekty ukrainskoi literatury XX–XXI stolittia)*, (pp. 10–31), Kyiv: Universytetske vyd-vo «Pulsary» [in Ukrainian].
7. Mykolaichuk, O., & Nezhdana, Neda. (2003). Onore, a de Balzak? In *U poshuku teatru. Antolohiia molodoi dramaturhii*, (pp. 119–155), Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].

8. Tsokol, O. (2017). Tekstovi stratehii ukrainskoi dramaturhii 1980–2010 rokiv: dys. ... kand. filol. nauk, Kyiv [in Ukrainian].
9. Shakhov, P. (2009). Poetyka dramy. *Filolohichni nauky*, 2, 57–65 [in Ukrainian].
10. Krych, R. (1989). Abnormal Consumer Behavior: a Model of Addictive Behaviors. *NA — Advances in Consumer Research*, 16, 745–748 [in English].
11. Markel, H. (2011). An Anatomy of Addiction: Sigmund Freud, William Halsted, and the Miracle Drug Cocaine. New York: Pantheon [in English].
12. Nakken, C. (1966). The Addictive Personality: Understanding the Addictive Process and Compulsive Behavior. Center city, Minnesota: Hazelden Publishing [in English].

Tamara Fedyk,

Borys Grinchenko Kyiv University (Kyiv, Ukrainian)

ORCID ID 0000-0002-3673-7077

e-mail: tamarafedyk@gmail.com

**ARTISTIC MODELS OF ADDICTIVE BEHAVIOR
IN O. MYKOLAYCHUK AND NEDA NEZHDANA'S PLAY «HONORE, AND WHERE IS BALZAC?»**

The article is devoted to the analysis of poetics of artistic models of protagonists' addictive behavior in the play «Honore, and where is Balzac?» by O. Mykolaychuk and Neda Nezhdana. The relevance of the study is due to the notable increase in the number of interdisciplinary investigations. It contributes to a significant expansion of the range of aspects of research in the literature, especially the research devoted to the analysis of the works of art within the context of psychology. This study was conducted using modeling, psychological and poetological analysis. The content of the concepts of «addiction» and «addictive behavior» was clarified; the potential signs of addiction that can be realized in the play were singled out, taking into account the specifics of the characterization of the characters in the play, and as a result, the models of addictive behavior were determined. Knoté, Honore de Balzac and Evelina Hanska are carriers of addictive behavior and form a system of images-addicts in the play «Honore, and where is Balzac?» by O. Mykolaychuk and Neda Nezhdana. The interpersonal addiction of the characters is distinguished by three striking features: compulsive behavior, the reaction of the individual to the mention of his addiction or object of addiction, and manipulation of other people to achieve their own goals related to the object of addiction. Playwrights use a number of tools to create images of actors — representatives of addictive behavior, including lexical (the presence of specific tokens and their repetitions), morphological (a significant number of adjectives and verbs with negative connotations) and syntactic (incomplete sentences and exclamatory sentences, rhetorical questions, remarks-phrases, which are aimed at describing the actions and disclosing the internal state of the actors). The obtained results make it possible for us to see the prospect in further analysis of the poetics of artistic models of addictive behavior on the basis of other plays of modern Ukrainian drama, thus expanding the object of study.

Keywords: contemporary Ukrainian drama, addiction, addictive behavior, poetics of addiction.

Стаття надійшла до редакції 21.03.2022.

Прийнято до друку 03.04.2022.